

Berichten & verslagen

Eerste lezing in de reeks 'European Ethnology Lectures', door Peter Burke, Amsterdam 6 mei 1993

Onder de titel 'Silence in Europe, 1500-1800. An Essay in Historical Anthropology' hield de bekende Britse historicus Peter Burke op 6 mei 1993 te Amsterdam de eerste 'European Ethnology Lecture'. Het betreft hier een nieuwe lezingenreeks, geïnitieerd door de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut en gewijd aan de volkskunde of etnologie in Europese context. Er wordt naar gestreefd om ieder jaar een of meer van zulke lezingen te organiseren. Steeds zal een onderzoeker worden uitgenodigd die vanuit zijn eigen discipline (de volkskunde, de antropologie, de geschiedenis of de taal- en letterkunde) een bijzondere bijdrage heeft geleverd aan de Europese etnologie. Het lag voor de hand dat de reeks geopend werd door Peter Burke. Met zijn befaamde studie over de volkscultuur in het vroeg-moderne Europa, verschenen in 1978, heeft hij de belangstelling van historici en volkskundigen voor elkaars werk aanzienlijk bevorderd. Bovendien heeft zijn interdisciplinaire benadering, samen met die van andere onderzoekers, een belangrijk stempel gedrukt op de volkskunde zoals zij in Nederland sinds het midden van de jaren '70 wordt beoefend. Ook in dit tijdschrift valt zijn invloed gemakkelijk te herkennen.

Het thema dat Burke had gekozen – een eerste, verkennende geschiedenis van de stilte – maakt meteen al duidelijk hoezeer zijn ideeën zich sinds zijn onderzoek naar de Europese volkscultuur ontwikkeld hebben. Zoals hij dat aan het begin van zijn lezing verwoordde, gaat het in een cultuur- of sociale geschiedenis van de stilte om een tegenpool en tegelijk een aanvulling op de 'social history of language'. En op dat laatste gebied heeft hij, gedeeltelijk in samenwerking met Roy Porter, al verschillende bundels op de markt gebracht. Beide historici zijn sterk geïnteresseerd in de linguïstische dimensie van de geschiedbeoefening: enerzijds in de vele linguïstische conventies in schriftelijke en mondelinge bronnen, in taal als een ingang voor de cultuurgeschiedenis; anderzijds in taal als een historisch verschijnsel op zich, als een wezenlijke dimensie in de cultuur en het dagelijks leven. Beide aspecten kunnen ook omschreven worden als problemen van perceptie en communicatie, problemen waar historici, mede door het onderzoek naar de vroegere volkscultuur (maar ook door de vrouwen- en de niet-westerse geschiedenis), zich meer en meer bewust van zijn geworden. In zijn lezing schetste Burke een nog zeer impressionistische, haast pointillistische geschiedenis van de stilte als een onopvallende maar toch belangrijke vorm van communicatie in het vroeg-moderne Europa. Het ging hem, in de woorden van Erving Goffman, om de steeds veranderende 'public arrangements' die ons ertoe brengen in bepaalde omstandigheden niet te praten maar juist te zwijgen.

Voor degenen die zijn werk goed kennen, volgde Burke in zijn voordracht een vertrouwd patroon. Na een eerste sectie over de vele verschillende vormen van stilte, volgde een sectie over het vroeg-moderne 'systeem van de stilte', gevolgd door een bespreking van de voornaamste veranderingen door de eeuwen heen.

Uiteraard, betekenis van stilte kunnen verschillen al naar gelang de situatie, de persoon die zwijgt, zijn 'gehoor', het precieze moment of de lokatie. Zo hebben onderzoekers gewezen op de Siciliaanse 'omerta', voortkomend uit angst of medeplichtigheid; op de stilte als 'conflicthantering', vooral in ambiguë of onvoorspelbare maatschappelijke relaties; of op de 'stilte van het respect', die wij bijvoorbeeld kennen van de dodenherdenkingen of het justitiële ritueel, als de rechter de rechtszaal betreedt.

Het gaat bij dit alles om zeer globale onderscheidingen, onder andere ontleend aan de antropologie en de 'ethnography of communication', maar zij kunnen ons inzicht wel dege-

lijk vergroten. De voorbeelden liggen voor de hand. Had Burke ook over Nederland gesproken, dan had hij bijvoorbeeld kunnen wijzen op gezegdes als 'er gaat een dominee voorbij' of – een gezegde uit het zestiende-eeuwse Amsterdam – 'het is in de stilte van de mis'. In het laatste geval werd verwezen naar de canon in de mis: een reeks gebeden vóór en na de elevatie, die door de priester zo zacht mogelijk werden uitgesproken. Het aardige, de crux van beide gezegdes was kennelijk dat hier verschillende stiltes met elkaar geconfronteerd werden, van de ene context in de andere werden overgedragen. In het eerste geval ging het in oorsprong om een 'stilte van het respect'; in het tweede geval, dat van de mis, om een 'religieuze stilte', door Burke gedefinieerd als een samengaan van respect voor een godheid, een techniek om de contemplatie, het inwendige gehoor, te bevorderen en het besef dat woorden tekort schieten waar het de spirituele werkelijkheid betreft. Deze religieuze stiltes zijn in der loop der eeuwen nog het best gedocumenteerd: van de kerkvaders tot de ordes van de benedictijnen, de cisterciënzers, de kartuizers en, vanaf de zeventiende eeuw, van de trappisten.

Met zulke eerste onderscheidingen, aldus Burke, moet het mogelijk zijn om in ieder geval iets van een geschiedenis van de stilte te achterhalen, hoe schaars de bronnen voor het vroeg-moderne Europa ook zijn. In rechterlijke archieven vinden wij geregeld voorbeelden van stilte als 'conflict-management'. Observaties in reisverslagen, waarin de verschillen met de eigen cultuur worden gesignaleerd, kunnen ons eveneens materiaal aanreiken. Maar de belangrijkste bron vormen de toenmalige manierenboeken en verwante geschriften, waarin niet alleen de kunst van het converseren maar onvermijdelijk ook die van het zwijgen werd behandeld. Daar werden al talrijke varianten onderscheiden en werden tevens de maatschappelijke groepen genoemd die, meer dan anderen, het zwijgen als deugd kregen ingeprent: uiteraard de kloosterlingen, maar ook vrouwen, kinderen en ondergeschikten. Tegelijk werden hier ook de vele uiteenlopende situaties, de 'domeinen' van de stilte, besproken: wat voor de ene gelegenheid gold, gold niet voor de andere.

In het vroeg-moderne 'systeem van de stilte', zo vervolgde Burke zijn voordracht, ging het in feite om twee principes: respect of eerbied, een aanwijzing voor de toenemende hiërarchische ordening in het toenmalige Europa, en daarnaast, vooral tegenover vreemden en de buitenwereld, argwaan, voorzichtigheid of discretie. Bij dit laatste gaat het dan om een veelheid aan motieven, om angst maar evengoed om diplomatieke overwegingen, waarbij men de eigen intenties zoveel mogelijk verborgen wil houden – onze eigen Willem de Zwijger is een treffend voorbeeld. Geografisch waren er binnen dit systeem echter talrijke verschillen die, ondanks het schaarse materiaal en ondanks alle stereotypen hierin (bijvoorbeeld de 'zwijgzame noorderling' tegenover de 'spraakzame zuiderling'), wel degelijk voor de inventieve onderzoeker te achterhalen zijn.

Burke besloot zijn lezing met een korte schets van de voornaamste veranderingen in het systeem, waarbij hij zich beperkte tot het religieuze en het politieke domein en het domein binnenshuis. Reformatie en contra-reformatie streefden beiden naar een groter respect voor het heilige en dus naar gepast gedrag en een grotere stilte in het kerkgebouw. In het politieke domein was het de toenemende affectbeheersing aan de absolutistische hoven die leidde tot een bijzondere aandacht voor het spreken en het zwijgen. In feite, zo besloot Burke, maakte deze beheersing van de tong deel uit van de juist in de vroeg-moderne periode zo sterk toegenomen lichaamsbeheersing. Zijn laatste observatie vloeyde direct hieruit voort. Zoals hij al eerder opperde voor de grotere controle over gebaren en lichaamshouding, zo vermoedde hij dat ook de beheersing van de tong in het noorden van Europa meer succes heeft gehad dan in het zuiden. In die zin bezaten de stereotypen over noord en zuid wel degelijk een zekere worteling in de werkelijkheid.

Uiteraard betreft het hier slechts een deelgebied en bovendien een zeer lastig, nog nagevoeg onontgonnen deelgebied binnen de 'social history of language'. Meer dan een eerste raamwerk waar andere historici weer op kunnen voortbouwen – en in dat opent van nieuwe gebieden schuilt een van de belangrijkste verdiensten van deze historicus – heeft Burke ook niet op het oog gehad. Het is aan anderen om de 'stiltes' in zijn betoog te achterhalen en

daarmee hun voordeel te doen voor een meer omvattende geschiedenis van stilte, al is het te hopen dat ook Burke het onderwerp nog eens uitvoeriger onder de loep neemt. – H.W. Roodenburg.

Verschijningen van antropoloog W.A. Christian jr. in Rotterdam, juni 1993

Eind juni 1993 was de op Gran Canaria wonende antropoloog William A. Christian jr. voor enkele dagen in Nederland. Uitgenodigd door de Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen van de Erasmus Universiteit hield hij tweemaal een voordracht. Een mooie kans om met deze bijzondere onderzoeker eens nader in contact te komen.

Op vrijdag 25 juni sprak Christian in het kader van de AIO-dag over religieuze verschijningen aan het begin van de twintigste eeuw in Spanje. Op basis van zijn nieuwe boek *Moving crucifixes in modern Spain* (zie bespreking elders in dit nummer) gaf hij een uiteenzetting over de golf aan religieuze visioenen. Voornamelijk gebaseerd op de casus van de verwickelingen rond een crucifix te Limpas in 1919, liet hij zien hoe de missie-activiteiten een rol speelden bij de totstandkoming van visioenen van bloedende, zwetende of bewegende crucifixen onder de gelovigen en hoe een dergelijk, aanvankelijk op zichzelf staand visioen wordt opgenomen in het krachtenveld van kerk e.d. en door het protagonisme van lokale priesters en missiepaters uiteindelijk leidt tot een grootschalige cultus, die op zich weer het strijdterrein gaat worden van elkaar beconcurrerende belangengroepen.

Christians voordracht was die dag gekoppeld aan een lezing van Marc Wingens, AIO aan de Rotterdamse faculteit. Wingens sprak in het kader van zijn promotieonderzoek naar de mariale bedevaart in zeventiende en achttiende eeuw in de Nederlanden over 'Crossing borders. Pilgrimage of Dutch catholics in the 17th and 18th century'. Wingens schetste de praktijk van de processiebedevaarten die vanuit de Noordelijke Nederlanden naar Kevelaar trokken. Hierbij overschreden de bedevaartgangers niet alleen de fysieke landsgrens maar kwamen in spiritueel opzicht ook in een ander territorium terecht. Het was een kapstok om de door hem vastgestelde veranderingen in bedevaartrituelen en de verschuiving van een instrumentele naar een spirituele benadering van de bedevaart aan op te hangen (cf. zijn artikel in *Trajecta* 1 (1992) 168-186). De discussie bleef beperkt tot voornamelijk informatieve vragen en er werd gewezen op parallellen met de Spaanse situatie.

Zijn tweede voordracht hield Christian op maandag 28 juni, hij verscheen toen als gast op het maandelijks séminaire van promovendi van Willem Frijhoff. Hij besprak daar (en liet door middel van een dubbele diaprojectie zien) de relatie tussen natuur en religie ('the way nature is conceived of in theory and practice') zoals deze tot uitdrukking komt in twee soorten bronnen: namelijk Spaanse catechisatieprenten uit het begin van deze eeuw en foto's van *shrines*, *apparition-sites* en *fiestas* uit Zuid-Europa (met name Spanje). Christian vergeleek bergen, water, grotten, bomen en dieren op de prenten en de foto's en besprak de verschillen en overeenkomsten. Daarbij kwam onder meer aan de orde: de geordende natuur (de hemel als keurig park afgebeeld op catechisatieprenten in tegenstelling tot de 'ongeordende natuur'); de 'verering' van bomen en de 'verwoestende' gevolgen daarvan in de praktijk (mensen nemen stukjes schors mee naar huis als aandenken); het feit dat bloemen zelden op prenten worden afgebeeld, terwijl ze wel een belangrijke rol spelen bij religieuze feesten.

De aansluitende (vrije) discussie concentreerde zich op de betekenissen die aan de elementen van de natuur worden toegekend in verleden en heden (natuur als mozaïek van 'local religion'), waarbij Noord- en Zuid-Europa met elkaar werden vergeleken. Hoe moeten wij het huidige Noordealpese 'eco-toerisme' beschouwen? Christian zag een tegenstelling tussen het protestantse Noord-Europa, waar de natuur als 'zwak' wordt gezien en beschermd moet worden, en het katholieke Zuid-Europa, waar de natuur als sterk en machtig wordt beschouwd en zich moet aanpassen aan het menselijk systeem).

Wie Christian nu heeft gemist zal tot begin 1995 moeten wachten, wanneer hij opnieuw voor een voordracht naar Nederland zal komen in het kader van een studiebijeenkomst te Amsterdam in verband met Charles Tilly. – Peter Jan Margry.

Symposion 'De volkskunde in Nederland', Amsterdam 10 december 1993

Symposia hebben zich in de naoorlogse wetenschappelijke beoefening van de volkskunde in Nederland geen vaste plaats weten te verwerven. De Volkskundecommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen belegde wel enkele malen een symposion (voor zover kon worden nagegaan in 1955, 1966 en 1975), maar van enige regelmaat was geen sprake. In de jaren '80 belegde de opvolger van de Volkskundecommissie, het P.J. Meertens-Instituut, een tweetal interdisciplinaire symposia rond thema's die tot de canon van de volkskunde gerekend kunnen worden (toverij in 1986 en devotieprenten in 1989), maar ook toen kon niet gesproken worden van een regelmatige praktijk van wetenschappelijke uitwisseling omtrent de eigen discipline. Daar lijkt nu verandering in te komen. Op 10 december 1993 bracht het P.J. Meertens-Instituut immers een kleine vijftig wetenschappers, die daartoe gericht waren uitgenodigd vanwege hun rechtstreekse of zijdelingse betrokkenheid bij de beoefening van de volkskunde, te Amsterdam samen in het Trippenhuis, zetel van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, voor het symposion 'De volkskunde in Nederland: momenten uit de geschiedenis van een discipline'. Nu stond niet slechts een thema uit het volkskundig onderzoek centraal, maar de identiteit van de discipline zelf.

Dat het zo lang heeft geduurd eer in Nederland een wetenschappelijk symposion aan de vraag naar de eigenheid van de volkskunde werd gewijd, heeft behalve met allerlei andere zaken ongetwijfeld ook wel te maken met de identiteitscrisis die de discipline hier te lande in de afgelopen decennia heeft doorgemaakt. Die identiteitscrisis speelt ongetwijfeld, wederom naast tal van andere factoren, een rol bij het verdwijnen in 1969 van de enige leerstoel in de volkskunde die met een continuïteit van enkele decennia aan een Nederlandse universiteit heeft bestaan, namelijk die te Nijmegen. Ook zal hij mede veroorzaakt hebben dat niemand het meer heeft aangedurfd een wetenschappelijk verantwoord handboek voor de volkskunde in Nederland te publiceren. Wie naar zo'n handboek op zoek gaat en zich niet tevreden stelt met populariserende overzichten als van S.J. van der Molen, Tj.W.R. de Haan en D.J. van der Ven, zal allicht terecht komen bij de tweede druk van *Nederlandsche volkskunde* van Schrijnen uit 1930-'33, en ook dat boek zal hem niet tevreden stellen, al heet die tweede druk 'herzien' te zijn. Ook aan beschouwingen over de methodologie en het wetenschapsstatuut van de volkskunde hebben slechts weinigen zich in de bedoelde decennia gewaagd; de artikelen van J. Verrips en J.J. Voskuil, ondermeer in de eerste jaargangen van *Volkskundig Bulletin*, zijn zeldzame – maar wel waardevolle – uitzonderingen.

Inmiddels lijkt het tij te keren. Jonge wetenschappers houden zich vanuit uiteenlopende disciplines bezig met onderwerpen die tot de volkskundige canon behoren en doen dat in de wisselwerking van methoden die kenmerkend is voor de wetenschapstraditie van de volkskunde. Zij kunnen zich nauwelijks volkskundigen van vorming noemen; de discipline is als studierichting immers al enkele decennia zo goed als afwezig aan de Nederlandse universiteiten. Zij zijn juist vanuit recente ontwikkelingen in andere disciplines op het pad van het volkskundig onderzoek gezet. Mentaliteitsgeschiedenis, geschiedenis van het dagelijks leven, historiserende antropologie en cultuursociologie hebben historici en sociale wetenschappers naar de volkskunde gevoerd; terreinen die we vooralsnog maar zullen aanduiden als het volkslied, het volksboek, de volkskunst en de volksreligiositeit zijn (her)ontdekt door musicologen, filologen, kunsthistorici en theologen.

In deze situatie lijkt het tijdstip aangebroken voor de volkskunde om zich ook in de academische wereld van Nederland weer als discipline met een eigen identiteit te presenteren. In het zoeken naar die identiteit, naar het wetenschappelijk profiel van de volkskunde, verdient de biografie van het vak een belangrijke plaats. We beschikken voor Nederland niet over een wetenschapsgeschiedenis van de volkskunde, zoals het Duitse taalgebied die heeft in de *Einführung in die Volkskunde / Europäische Ethnologie*, die Ingeborg Weber-Kellermann samen met Andreas C. Bimmer in 1985 liet verschijnen als bewerking van haar gerechtmakende plaatsbepaling van de volkskunde, *Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften*, uit 1969. Daarom is het een goede greep van de voorbereidings-

commissie (A. Dekker, P. Post en H. Roodenburg) geweest om het volkskundesymposion van 1993 te wijden aan enkele hoofdstukken uit de geschiedenis van het vak in Nederland. En deze hoofdstukken vonden hun logische bekroning in een actuele positiebepaling.

De deelnemers konden op 10 december goed voorbereid aan een verkenningstocht door de geschiedenis van de volkskundebeoefening in Nederland beginnen. Ter voorbereiding op het symposion hadden zij namelijk een dossier ontvangen, dat behalve zakelijke informatie over het symposion zelf ook een bibliografie betreffende de geschiedenis van het vak in Nederland bevatte en een boeiende notitie van de hand van het hoofd van de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut, Paul Post, over de disciplinaire eigenheid van de volkskunde. Hij ziet de volkskunde als "een wetenschap die op zoek is naar de betekenis van cultuurverschijnselen in de samenleving" en daarbij vooral let op veranderingen en verschillen, enerzijds in de historische ontwikkeling en anderzijds in de geografische en sociale verspreiding van de cultuurverschijnselen. De eigenheid van de volkskunde binnen de cultuurwetenschappen bepaalt hij aan de hand van wat hij noemt "de volkskundige vier-slag": 1. het onderzoeksterrein (de open volkskundige canon), 2. vraagstelling, methoden en technieken van onderzoek (ondermeer een doordachte pluraliteit van methoden), 3. de heuristiek en 4. de vaktraditie. Op dat laatste aspect van de vier-slag, de eigen geschiedenis en ontwikkelingsgang van de discipline, gaat Post in zijn essay nog verder in door in het kort de geschiedenis van de institutionele inbedding van de volkskunde in het wetenschappelijke bedrijf in Nederland te verhalen.

Lezing van het dossier gaf de deelnemers aan het symposion een goed kader om de momentopnamen die tijdens de lezingen aan bod kwamen, te plaatsen in de geschiedenis van de volkskunde in Nederland. Na het welkomstwoord door Jaap van Marle, de directeur van het P.J. Meertens-Instituut, en een openingswoord door Paul Post, waren zeven inleidingen te beluisteren. Na iedere inleiding was een klein kwartier voor discussie voorzien, een tijdsspanne die, ondanks de zakelijke leiding van de discussie door Paul Post en Ton Dekker, doorgaans toch te kort bleek te zijn.

Twee lezingen hadden betrekking op de geschiedenis van het volksliedonderzoek. *Louis Peter Grijp* besprak het werk van Daniël François Scheurleer (1855-1927), Haags bankier, maar vooral bekend geworden als autoriteit op het gebied van de zeevaartgeschiedenis, als verzamelaar van muziekinstrumenten (hij is de grondlegger van de muziekafdeling van het Haags Gemeentemuseum) en als verzamelaar en uitgever van liedboeken. Zijn *Nederlandse liedboeken. Lijst der in Nederland tot het jaar 1800 uitgegeven liedboeken* uit 1912 behoort tot de meest geraadpleegde werken in het volksliedonderzoek. Grijp besprak Scheurleers interpretatie van de oude liednotatie en liet de deelnemers door middel van een opname van het ensemble Camerata Trajectina zelfs horen hoe die interpretatie klinkt. Dat Grijp feitelijk inviel voor een andere spreker, die pas korte tijd voor het symposion verhinderd bleek te zijn, waren zich na het horen van de speciaal voor het symposion gemaakte opname waarschijnlijk nog maar weinig aanwezigen bewust.

Ook *Jozef Vos*, onlangs gepromoveerd op een met de De la Court-prijs van de KNAW bekroonde dissertatie over het volksliedbegrip en de cultuurpolitiek in het verzuilde Nederland van het interbellum, besprak een aspect van het volksliedonderzoek, met name de betekenis van de Raad voor de Nederlandse Volkszang. Deze was de vrucht van twee lijnen van ontwikkeling, enerzijds de wetenschappelijke volksliedstudie en anderzijds het pedagogisch streven naar bevordering van de volkszang. Vos besprak beider historische ontwikkeling en liet zien hoe zij in de activiteiten van de Raad samenkwamen. Hij lichtte vooral het werk toe van Jop Pollmann en Marie Veldhuyzen, welke laatste hoofd was van het in het P.J. Meertens-Instituut opgenomen Nederlands Volksliedarchief.

Op heel ander terrein bewoog zich de openingslezing van *Ad de Jong*, beleidsmedewerker van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem, die een dissertatie voorbereidt over de musealisering van de Nederlands volkscultuur. Hij besprak de achtergrond van de oprichting van het Nederlands Openluchtmuseum en met name de spanning die bestond tussen het op behouden gerichte streven naar musealisering en het op behouden én revitaliseren gerichte streven naar folklorisering van de volkscultuur. Nadat in de tweede

helft van de negentiende eeuw in Friesland al op musealisering gerichte pogingen werden ondernomen, is het idee van een nationaal etnografisch museum pas na 1900 onder invloed van Scandinavische voorbeelden gerijpt bij F.A. Hoefer. Interessant is hoe de spanning tussen musealisering en folklorisering in de begintijd van het museum aan het licht trad, vooral in de uiteenlopende visies van D.J. van der Ven en J. Schrijnen. De laatste zag de eerste als een dilettant, die met activiteiten als volksfeesten de volkskunde tot folklorisme maakte.

Schrijnen speelde ook een prominente rol in de lezing van *Jurjen van der Kooi*, die de geschiedenis van de volkskunde aan de Nederlandse universiteiten behandelde. Die geschiedenis is eigenlijk een aaneenschakeling van incidenten. De enige leerstoel in de volkskunde die enige continuïteit heeft gehad, was die te Nijmegen. Wegens tijdgebrek beperkte Van der Kooi zich ook tot Nijmegen en moest hij de behandeling van de bijzondere leerstoel volkskunde die A.J. Bernet Kempers tussen 1969 en 1976 aan de Universiteit van Amsterdam bekleedde en zijn eigen leeropdracht als universitair hoofddocent aan het Nedersaksisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen laten wachten op de gedrukte versie van zijn inleiding. In Nijmegen was de volkskunde slechts één discipline in de indrukwekkende reeks die de leeropdracht van Jos. Schrijnen uitmaakte. Schrijnen was hoogleraar in dat en andere vakken sinds de oprichting van de Katholieke Universiteit Nijmegen in 1923 tot zijn overlijden in 1938. Men kan echter nauwelijks vaststellen dat hij in zijn latere jaren de ontwikkelingen in de volkskunde nog echt heeft bijgehouden. Ook promoties zijn er op dit terrein bij hem weinig geweest. Zo was Schrijnens opvolger Winand Roukens, vanaf 1938 privatdocent en van 1951 tot 1967 lector in de volkskunde, niet eens bij hem, maar bij Van Ginneken gepromoveerd. Ook Roukens kon, ondanks zijn aandacht voor theoretische aspecten van de volkskunde, de vernieuwing die het vak in het buitenland doormaakte maar moeilijk volgen. Dat kon wel zijn opvolger als lector H. Cox, maar die was al na enkele jaren uit Nijmegen verdwenen en bekleedt momenteel, na een hoogleraarschap te Utrecht, het ordinariaat in de volkskunde te Bonn. Met Cox vertrok ook de volkskunde als academische discipline uit Nijmegen. Na bijna een halve eeuw had het vak zich geen vaste positie als ordinariaat kunnen verwerven. Het kwam in een wetenschappelijk isolement terecht en de volkskundigen slaagden er niet in de wetenschappelijke elite te overtuigen van de vernieuwing die hun vak inmiddels had doorgemaakt.

Wederom prominent aanwezig was Schrijnen in de inleiding van *Ton Dekker*, die zich met waarneembaar enthousiasme in de voorgeschiedenis van het P.J. Meertens-Instituut, namelijk de Volkskundecommissie en het Volkskundebureau van de KNAW, had gestort. Schrijnen was namelijk ook de geestelijke vader van deze in 1934 opgerichte commissie. Hij vond in P.J. Meertens een toegewijde secretaris. De eerder reeds gemelde spanning met de folkloristen trad opnieuw aan de dag bij de pogingen van Schrijnen en Meertens om D.J. van der Ven en de germanist Jan de Vries buiten de commissie te houden. Die spanning brengt ook verschillen aan het licht in de bepaling van de identiteit van de volkskunde als wetenschappelijke discipline.

Vergelijkbare verschillen speelden ook door in de Nederlandstalige volkskundige tijdschriften in de jaren '70 van deze eeuw. Het onderzoek daarnaar stond centraal in de inleiding van *Marc Jacobs*. Hij wil, ondermeer door een bestudering van de citaten in noten, komen tot een netwerkanalyse van de wetenschappelijke communicatie in de bedoelde tijdschriften. Helaas bleef zijn inleiding nog steken in een uiteenzetting van de theorie over wetenschappelijke communicatie die zijn onderzoek stuurt en moeten we voor de resultaten van dat onderzoek zelf wachten op de gedrukte versie van zijn bijdrage.

In het slotreferaat bood *Paul Post* dan, voortbouwend op zijn essay in het voorbereidingsdossier, een actuele plaatsbepaling van de Nederlandse volkskunde. Hij nam zijn vertrekpunt bij een essay waarin de paleontoloog Gould zich afvraagt hoe hij als wetenschapper moet omgaan met de plotselinge modieuze belangstelling voor dinosauriërs, de 'dinomanie'. Gould is van mening dat de wetenschapper de publieke belangstelling voor zijn werkt terrein kritisch moet wegen en zijn eigen vakmatige belangstelling vooral zuiver moet houden. En zo moet ook de volkskundige omgaan met een eventuele modieuze publieke belangstelling voor volkscultuur. Hij moet zich afvragen of het in die publieke belangstelling wel echt om

de volkscultuur gaat; wordt die belangstelling niet door andere impulsen gestuurd? Post besprak twee eerdere Nederlandse plaatsbepalingen van de volkskunde uit 1971 en 1984 en zocht vervolgens aansluiting bij de Schotse volkskundige A. Fenton, die grote kansen voor zijn vak ziet door enerzijds een sterke academische verworteling en anderzijds de uitbouw van een regionale (in casu Schotse) volkskunde tot een op comparatief onderzoek gerichte Europese etnologie. Post kwam, terloops pleitend voor het gebruik van de dubbelnaam volkskunde / Europese etnologie, eveneens tot een pleidooi voor een sterkere, vooral multidisciplinaire, academische verworteling van de volkskunde in Nederland en voor een brede Europese oriëntatie, die zich niet te snel mag laten verleiden tot het aanhaken bij een regionale en publieke belangstelling voor volkscultuur. Tegenover die publieke belangstelling zal de wetenschappelijke beoefening van de volkskunde juist trouw moeten blijven aan een ideologisch-kritisch perspectief.

Het Volkskunde-symposium van 10 december 1993 heeft een belangrijke prikkel gegeven aan het denken over het wetenschappelijk profiel van de volkskunde in Nederland. Als de teksten van de referaten, aangevuld met nog andere bijdragen over de geschiedenis van de Nederlandse volkskunde, in het derde nummer van deze jaargang van *Volkskundig Bulletin* gebundeld worden, kan dat denken nog nauwgezet in discussie treden met momenten uit de eigen vaktraditie. Intussen mag gehoopt worden dat het niet bij dit ene symposium zal blijven. Laat het gerust tot een nieuwe traditie uitgroeien. Het zal een 'invented tradition' zijn die de beoefening van het vak alleen maar ten goede zal komen. – Peter J.A. Nissen.

Studiemiddag 'Bedevaart en pelgrimage', Heerlen 21 januari 1994

Op 21 januari 1994 belegde het Universitair Centrum voor Theologie en Pastoraat (UTP) te Heerlen een studiemiddag over het thema 'Bedevaart en pelgrimage. Tussen traditie en moderniteit'. Sinds 1986 wordt aan – toen nog – de UTP (Universiteit voor Theologie en Pastoraat, in 1992 gefuseerd met de Faculteit der Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Nijmegen) vanuit verschillende disciplines onderzoek verricht naar het thema 'Christelijke bedevaart: verschijningsvorm, functies en pastoraal-theologische implicaties van een volksreligieus fenomeen'. Uit dit onderzoek kwam in 1988 de bundel *Christelijke bedevaarten. Op weg naar heil en heling* (besproken in *Volkskundig Bulletin* 15 (1989) 233-234) en in 1991 de bundel *Bij geloof. Over bedevaarten en andere uitingen van volksreligiositeit* (bespreking elders in dit nummer) voort. De verschijning van de derde bundel (J. Pieper, P. Post en M. van Uden (ed.), *Bedevaart en pelgrimage. Tussen traditie en moderniteit*. Baarn: Gooi & Sticht, 1994) vormde de aanleiding tot de studiemiddag. Deze derde gezamenlijke vrucht wordt in het 'Ten geleide' gepresenteerd als een 'voorlopige afsluiting' van het onderzoeksprogramma. De nadruk moet hier dan wel liggen op 'voorlopige', want tijdens de studiemiddag werd duidelijk dat het onderzoek langs allerlei lijnen wordt voortgezet.

Vier sprekers voerden het woord. Twee van hen benaderden de fenomenen bedevaart en pelgrimage vanuit godsdienst- en/of pastoraal-psychologische invalshoek, de twee anderen spraken vanuit een volkskundige achtergrond. Nadat *Rien van Uden*, een van de leiders van het Heerlense bedevaartproject, de studiemiddag had geopend, besprak *Jos Pieper* een kleinschalig vragenlijstonderzoek naar religieuze en existentiële ervaringen bij een groepje Limburgse pelgrims naar Santiago de Compostela. Aan de hand van twintig 'trigger'-woorden werd de pelgrims gevraagd op zes verschillende tijdstippen vrije associaties te geven bij begrippen die voor hedendaagse pelgrims van belang zouden kunnen zijn. De antwoorden werden door drie onderzoekers geïnterpreteerd en uit de confrontatie van deze drie lezingen kwam een zogenaamde consensus-interpretatie tot stand. Het effect van de pelgrimage, voor zover uit de vaak moeilijk te duiden antwoorden naar voren kwam, leek vooral te bestaan in een 'dichterbij komen' bij de natuur, bij de vroegere pelgrims, bij de pelgrimsattributen en bij zichzelf.

Vervolgens besprak *Jaap van Belzen*, na een lofrede op de Heerlense benadering van de godsdienstpsychologie, een door hem begeleid onderzoek naar de door talrijke jongeren bezochte oecumenische monnikengemeenschap van Taizé in Frankrijk. Hij beschreef de spi-

ritualiteit van deze gemeenschap, de dagorde, de liturgie, de opvang van de jeugdige pelgrims en de aanpak van zijn onderzoek. Dat laatste sloot hij af met enkele meer algemene opmerkingen inzake de methodologie van godsdienstpsychologisch onderzoek.

Twee volkskundige benaderingen werden geleverd vanuit het P.J. Meertens-Instituut. *Peter-Jan Margry* presenteerde het door hem uitgevoerde project 'Bedevaartplaatsen in Nederland'. Aan de hand van voorbeelden die voornamelijk ontleend waren aan Nederlandse bedevaartplaatsen met een sacramentscultus wees hij op het belang van diachroon en synchroon motievenonderzoek. Elk tijdperk kent ten aanzien van bedevaarten zijn eigen motivatietekenen. Afhankelijk van de geografische ligging en de daarmee verband houdende religieus-maatschappelijke geschiedenis van de bedevaartplaatsen zijn er met betrekking tot de motieven grote verschillen ontstaan tussen én binnen typen van bedevaartplaatsen.

Paul Post ten slotte reveleerde een nieuw aspect van zijn onderzoek naar de jonge, pas uit 1990 daterende cultus rond de Bonifatiusbron te Dokkum. Hij belichtte de ontstaansgeschiedenis van deze cultusplaats nu vanuit het perspectief van de lokale interactie, met bijzondere aandacht voor de reeds aanwezige pastorale situatie en de rol van de pastor. Daartoe vergeleek hij de ontwikkeling van wonder tot bedevaartplaats in Dokkum met die in het negentiende-eeuwse Franse plaatsje La Salette. Voor de genoemde ontwikkeling blijkt op de eerste plaats de interactie met de lokale clerus van groot belang te zijn (stelt die zich betrokken op of met distantie?) en vervolgens de interactie met de aanwezige materiële en rituele infrastructuur (groeit er een parallelle liturgische organisatie voor de bedevaartgangers of worden zij geïntegreerd in de aanwezige parochieliturgie?).

Het ligt in de bedoeling de teksten van de vier inleidingen te bundelen en in 1995 uit te geven. – Peter J.A. Nissen.